

מסכת תענית – שבוע מספר 3

הלימוד השבועי: מבוא למסכת – מחלוקת רבי אליעזר ור' יהושע, ניסוך המים

דף ב עמוד ב ר' אליעזר אומר' – ג עמוד א לבתר לסמיכוהו'

תוכן הדף

- תחילת זמן הזכרה: מחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר
 - המשנה ונוסחותיה
 - ההסברים למחלוקת בגמרא
 - השוואת המחלוקת למחלוקת נוספות בין שני האישים
 - לולב וניסוך המים ודעות נוספות בשאלה מאמתי מזכירים גשמים.
- ניסוך המים
 - רקע
 - הלימודים מהפסוק ומשמעותם
- משמעות הדרשות והלכה למשה מסיני

הקדמה תוכנית תחילת זמן הזכרה: מחלוקת ר' יהושע ור' אליעזר

המשנה ונוסחותיה

לאחר שתי סוגיות פתיחה: א- על מיקומה של מסכת והקשרה הרעיוני ב – מבוא רעיוני לתפיסת הגשם דרך משמעות הביטוי 'גבורת גשמים', מתפנה הגמרא לדין בתוכן הדין שנאמר במשנה הראשונה - במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע על תחילת זמן הזכרת גשמים.

- קראו את הדו שיח במשנה – מה הטעונונים של כל אחד?
- אם ניתן לכנות זאת כך 'מי מנצח'?

ההסברים למחלוקת בגמרא

- בנוסח תשובת ר' אליעזר יש הבדל גרסאות חשוב. השוו את נוסח הדפוסים והתלמוד הבבלי לנוסח כתבי היד הירושלמי (112 בחוברת – כתבי היד נגישים באינטרנט בקשו עזרה מהמנחים)
 - מה המוקד בתשובת ר' אליעזר לפי כל נוסח?
 - היכן נגמר הדו שיח בין שני החכמים לפי כל נוסח?
 - 'אינו אומר אלא משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו' – הכין נגמר הציטוט אותו מזכיר המתפלל (שימו לב שהפיסוק של דפוס המשנה ושטיינזלץ הוא סוג של פירוש)
 - כמה הסברים למחלוקת
 - למרות שהמשנה נותנת הסבר למחלוקת הגמרא מביאה עוד שני הסברים:
- א. איבעיא להו ר' אליעזר מהיכא גמיר לה מלולב גמר לה או מניסוך המים גמר לה?

ב. דתניא: מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נטילת לולב ר' יהושע אומר משעת הנחתו

א"ר אליעזר הואיל וארבעת מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים .
אמר לו רבי יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה
אמר לו ר' אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר
וכשם שתחיית המתים מזכיר כל השנה כולה ואינה אלא בזמנה
כך מזכירים גבורות גשמים כל השנה ואינן אלא בזמנן
לפיכך אם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר
רבי אומר אומר אני משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה
ר' יהודה בן בתירה אומר בשני בחג הוא מזכיר

- האם שלש ההסברים חלוקים או משלימים?
 - מה ראתה הגמרא לצלות את המחלוקת בלימודים שונים אם המשנה במפורש נותנת הסבר אחר?
- (שאלה זו פותחת נושא רחב על משמעות הלימודים מהמקרא כלומר הדרשות המקשרות בין הלכות לפסוקים – שילווה אותנו לאורך כל סוגית ניסוך המים).

השוואת המחלוקת למחלוקת נוספות בנין שני האישים

- מה שורש הויכוח בין ר' אליעזר ור' יהושע? ניתן לעיין ולהשוות לויכוח אחר ביניהם ממסכת עבודה זרה.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ז - ח

דתניא, ר' אליעזר אומר: שואל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, שנאמר: +תהלים קב+ תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו וגו', אין שיחה אלא תפלה, שנאמר: +בראשית כד+ ויצא יצחק לשוח בשדה; ר' יהושע אומר: יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו, שנאמר: +תהלים קמב+ אשפוך לפניו שיחי ור"א נמי הכתיב: אשפוך לפניו שיחי! הכי קאמר: אשפוך לפניו שיחי בזמן שצרתי לפניו אגיד. ור' יהושע נמי הכתיב: תפלה לעני כי יעטוף! הכי קאמר: אימתי תפלה לעני? בזמן שלפני ה' ישפוך שיחו. מכדי קראי לא כמר דייקי ולא כמר דייקי, במאי קמיפלגי? כדדריש ר' שמלאי, [דדריש ר' שמלאי:] לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, מנלן? ממשה רבינו, דכתיב: +דברים ג+ ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך וגו', וכתיב בתריה: אעברה נא ואראה את הארץ הטובה; רבי יהושע סבר: ילפינן ממשה, ור"א סבר: לא ילפינן ממשה, שאני משה דרב גובריה.

רש"י מסכת עבודה זרה דף ז עמוד ב

ואח"כ יתפלל - י"ח. כי יעטוף - עטיפת נפשו ולאגת לבו יתפלל תחלה והדר לפני ה' ישפוך שיחו שמונה עשרה. עטיפה - לשון כאב ופריחת לב מתוך צרה כמו בהתעטפם כחלל (איכה ז).
לשוח בשדה - תפלת המנחה תקן בפרק תפלת השחר (ברכות כו:).
בזמן שצרתי לפניו אגיד - כבר קודם לכן. לא כמר דייקי כו' - דהא איכא לשנויי הכי והכי.
יסדר אדם שבחו של הקב"ה - שלש ברכות ראשונות אבות גבורות וקדושת השם שאין בהן תפלה אלא שבה ואח"כ בשאר ברכות יסדרכי תחנה ותפלה.
ר' יהושע סבר ילפינן ממשה - להסדיר שבה תחלה הלכך יתפלל י"ח תחלה דאיכא שבה בתחלתו.
דרב גובריה - גדולת מעשיו וחכמתו רבה ונאה לו לשבח ולהעדיף בשבחו של מלך מלכי המלכים אצל איניש בעלמא מיחזי כיוהרא.

ב' כסלו תשע"ב

- כיוון אחר להסבר המחלוקת ניתן להציע בזהירות (הקשר לא מחויב) בגישתם לסימן הקללה. ראו דברי הירושלמי **תלמוד ירושלמי מסכת סוכה פרק ב הלכה י**
- כל שבעת ימים עושה אדם את סוכתו קבע ואת ביתו עראי ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות משתסרח המקפה מושלין אותו משל למה הדבר דומה לעבד שבא למזוג כוס לקונו ושפך הקיתון על פניו גמרא
- ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות וכו' לא סוף דבר שתסרח אלא אפי' כדי שתסרח לא סוף דבר מקפת גריסין אלא אפילו מקפה של כל דבר תני כשם שמפנין מפני הגשמים כך מפנין מפני השרב ומפני היתושין רבן גמליאל נכנס ויוצא כל הלילה רבי ליעזר נכנס ויוצא כל הלילה חד תלמיד מן דרבי מנא הורי לחד מן קריבוי דנשייא יצא אין מטריחין עליו שיחזור ולא שמיע רבן גמליאל נכנס ויוצא כל הלילה רבי ליעזר נכנס ויוצא כל הלילה

לולב וניסוך המים

- כרקע כדאי לקרוא על המושגים בספרי המדריכים שבספריה וכן במשנה מסכת סוכה פרק ד בעיקר משניות א – ד – ט
- הברייתא בגמרא מביאה דעות נוספות על המשנה. ניתן לסכם שלכל הדעות מסכימות שתחילת זמן הזכרה הוא חג סוגות ונחלקו מתי בו. – נסו להבין את הדעות השונות – האם ניתן להם הסבר רעיוני מעבר לדיקים הלשוניים
- מה זה משנה אם תחילת הזכרת גשמים נלמדת מלולב או מניסוך המים? מה משמעותו של כל אחד, וכיצד זה משפיע על מהות ההזכרה?

משמעות הדרשות

- לימוד הסוגיה יכולה לעורר תחושת אי נוחות – מדיונים עקרוניים על מהות הזכרה, סימני קללה וכו' – הגמרא עוברת לדקדוקים בקוצו של יוד. האמנם תלויים ההלכות בדקדקות ניסוחיות שקשה לראות בה משמעות או בשאלות עקרוניות? מי קדם למי ההלכה או המדרש? האם מדרש הפסוקים יצר את ההכלה או שהוא רק קישור מעין אסמכתא? או משהו באמצע?
- בסוגיה הגמרא מתלבטת האם הדין הוא 'גמרא' או 'מתניתא'? מה פירוש הדילמה? איזה עדיף? מי חזק יותר?
- שימו לב שלסוגיה כולה יש מסגרת: היא מתחילה בשאלה האם ר' אבהו: 'גמרא גמיר ליה' או 'מתניתא שמיע ליה' ומסתיימת בשאלה האם ניסוך המים כל שבעה נלמד מדיוק בפסוקים או הלכה למשה מסיני.
- כיצד נלמדו ההלכות: עברו במסורת בע"פ או נלמדו מתוך דרשות של פסוקים?
- מה יתרונה וחסרונה של כל דרך?
- להלן מספר מקורות לדין בנושא זה:
- בסוף הסוגיה נזקקת הגמרא לקביעה 'הלכה למשה מסיני'

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף כט עמוד ב

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו: רבש"ע, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבש"ע, הראהו לי, אמר לו: חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים, תשש כחו; כיון שהגיע לדבר אחד, אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין

לד? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב"ה, אמר לפניו: רבונו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י? אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבונו של עולם, הראיתני תורתו, הראני שכרו, אמר לו: חזור [לאחור]. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולין, אמר לפניו: רבש"ע, זו תורה וזו שכרה? א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני.

- מה הקשר בין קשירת הכתרים לאותיות לבין המסר המרכזי של המדרש?
- האם משה הבין את 'ההלכה למשה מסיני'? לאור זאת האם ביטוי זה מסמל קביעה עובדתית – היסטורית?

העמק דבר על שמות פרק לד פסוק א

את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים. ולא כתיב אשר כתבתי על הלוחות או אשר היו כתובים. אלא הוא כמש"כ בס' דברים ה' י"ט וי' ד'. שעל הלוחות הראשונים היה כתוב זכור. ועל הלוחות השניות היה כתוב שמור. וכן כל השניים. ובעת היה הלוחות הראשונים היה זה הנוסח כמו תורה שבע"פ שהיה מקובל עפ"י משה שכך נאמר בדבור אחד. ונמצא שהיו על הלוחות אבל לא כתובות ומש"ה הוסיף הקדוש ברוך הוא לומר אשר שברת ודרשו חז"ל יישר כחך ששברת. והיינו משום שבזה נתחזק כח תורה שבע"פ עיקר ברית השני שבא אחר מעשה העגל כי אחר ששברם ונכתבו לוחות שניות בנוסח שהיה מתחלה מקובל בע"פ הרי ידעו שאפילו בלוחות ראש תורה שבכתב באו דברי קבלה שהיה בראשונה מזה יש להבין כח דברי קבלה משתלשל ויורד וכולם דברי אלהים חיים. ועי' כיב"ז בפ' מלאים בסדר צו דמה שבא בקבלה בפ' תצוה בא בכתב בפ' צו כמו שיבואר שם בס"ד:

- מי חשוב יותר וקדום יותר תורה בכתב או שבע"פ?